

ζόν τουτον αἰῶνα, ὅτε ὁ ποιητής δὲν εἶναι ὡς πρὶν αἰόλειος λύρα ἠχοῦσα ἐκ τῆς περιπνεούτης αὔρας, ἀλλ' ἀναγκάζεται ν' ἀνασπάσῃ τὰ σπλάγχνα του πρὸς ἀνεύρεσιν ποιητικῆς ἰκμάδος. Τοῦτο δὲ δύναται νὰ ῥηθῆ πρὸ πάντων περὶ τοῦ ψάλτου τῆς φροσύνης, ὅστις πλὴν τῆς ἡλικίας οὐδὲν εἶχε κοινόν οὔτε ὡς ἄνθρωπος οὔτε ὡς ποιητής πρὸς τὴν παροῦσαν γενεάν. Ὅπως ἐν τῷ ποιήματί του ἐκυοφόρησεν ἡ Ὅσσα εἰς τὰ σπλάγχνα τῆς τὸν Βλαχάβαν χρόνους πολλοὺς καὶ μήνες, οὕτως ἤθελέ τις εἰπεῖ ὅτι ἀνέβαλλε καὶ ἡ μήτηρ του νὰ γεννήσῃ αὐτὸν ἐπὶ ἡμῖσιν τοῦλάχιστον αἰῶνα, ὅτε ἦτο πλέον ἀναχρονισμός. Ἀληθεῖς σύγχρονοι τοῦ ἐρημίτου τῆς Μαδουρῆς ἦσαν οἱ ὑπ' αὐτοῦ ἀνασκαφέντες ἀρματωλοὶ καὶ κλέφται μεθ' ὧν συνέζη ἐν διηνεκεῖ ὄνειρω. Πρὸς δὲ τοὺς σήμερον ἀνθρώπους οὐδέποτε ἦλθεν ἡ Μοῦσα του εἰς ἐπαφὴν, ἀλλ' ἄπαξ μόνον ἡ πυγμὴ του. Πολὺ ἐν τούτοις φοβούμεθα ὅτι ὁ ποιητικὸς ἀντιπρόσωπος γενεᾶς τινος δὲν ἔχει ἀνάγκη νὰ ἐμφορῆται αἰσθημάτων εὐγενεστέρων τῶν ἐπικρατούντων περὶ αὐτόν, ἀλλὰ μάλλον νὰ αἰσθάνεται ζωηρότερον τῶν ἄλλων ὅσα αἰσθάνονται ὅλοι. Ἄν ἀκμαία ἐμπνευσις καὶ πλοῦτος φαντασίας θεωρηθῶσιν ἀρκούντα ὅπως ὀνομασθῆ τις ἔθνικὸς ποιητής, τοιοῦτον βεβαίως πρέπει ν' ἀναγορεύσωμεν τὸν Βαλαωρίτην· ἂν ὅμως ἀπαιτεῖται πλὴν τούτου καὶ νὰ ὑμνήσῃ αἰσθημάτων ζῶντα ἐν πάσῃ καρδίᾳ, ἡμεῖς τότε παταίμεν καὶ οὐχὶ ἐκεῖνος, ἂν ἐλλείπει ἀπὸ τῶν ποιημάτων του τὸ τελευταῖον τοῦτο, καὶ μόνον τοῦτο τὸ προσόν.

E. Δ. ΡΟΓΑΝΣ.

Ο ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ

ὡς ἱστορικός.

Ἄν τὸ εὐαγγελικὸν ῥητὸν οὐκ ἐπ' ἄρτω μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος ἐφαρμοσθῆ εἰς τὰ ἔθνη, θὰ εὐρωμεν περὶ τοῦτο μάλιστα διαφέροντας τοὺς κατὰ φύσιν ζῶντας ἀγρίους τῶν πεπολιτισμένων λαῶν, ὅτι ἐκεῖνοι μὲν ἄνευ ἀναμνήσεων καὶ ἐλπίδων μέλλοντος βιοῦσιν ἐφ' ἡμέραν, ἀμνημονοῦντες τῆς χθὲς καὶ ἀφροντιστοῦντες περὶ τῆς αὔριον, μόλις που δὲ περὶ παρόντος τινὸς ἐφ' ἡμέρου ἐπισεικῶς μεριμνῶντες, οἱ δ' ἐξηυγενισμένοι λαοὶ καλλύνουσι μὲν ὡς εὐσχημότατα τὸ παρὸν, διὰ δὲ τῆς ζωηρᾶς ἀναπαραστάσεως τῶν ἐν τῷ παρελθόντι τυχῶν διδάσκονται καὶ ποδηγετοῦνται πρὸς μέλλον, ὅπερ προσπαθοῦσιν ὡς εὐκρινέστατα νὰ προδιαγράψωσι. Μνήμη καὶ ἐλπίς εἶνε ἡ συνωρίς ἡ σύρουσα τὸ ἄρμα τοῦ πολιτισμοῦ. Ἐντεῦθεν πηγάζουσι τάληθ' ἄλλα τῆς ζωῆς, τὰ κάλλη τοῦ λόγου καὶ τῆς τέχνης, ἡ ἀγάπη τῆς δόξης καὶ ὁ στέφανος τῆς νίκης. Δὲν εἶχον ἄρα ἄδικον οἱ ἀρχαῖοι πλάσσοντες τὰς Μούσας θυγατέρας τῆς Μνημοσύνης. Εἶνε λοιπὸν ἀδελφαὶ ἡ Κλειώ καὶ ἡ Πολυούμνια, ἡ ποιήσις καὶ ἡ ἱστορία. Ἀντιμάχονται μὲν ποτε καὶ ἔχουσιν

οὐ σπανίως αὐτόχρομα ἀντίθετον τὸν δρόμον, ἀλλὰ πολλάκις ἔχουσι τὸν αὐτὸν σκοπὸν καὶ τὸ αὐτὸ τέλος, διαφυλάττουσαι εἰς τοὺς μεταγενεστερούς τὸ παρελθὸν ὡς γνήσιαί τῆς Μνημοσύνης θυγατέρες. Καὶ ἡ μὲν ἐπιβολὴ εἶνε ἐν τούτῳ ἡ αὐτὴ, διάφορος δὲ παρ' ἑκατέρας τῆς ἐκτελέσεως ὁ τρόπος. Ἡ μὲν ἱστορία ἐπιτελεῖ τὸ ἔργον σοβαρευομένη καὶ ἀδέκαστος, οὐδὲ παρεκκλίνουσα τῆς εὐθείας. Εἶνε ἀμειδῆς Νέμεσις μάλλον ἢ συμπαθὴς Ἀθηνᾶ, διὰ τοῦ λευκοῦ κυάμου ἀθωόνουσα τὸν Ὀρέστην. Ἀλλοῖα ἡ ποιήσις· βαίνει χαρίεσσα, ἀνθοστεφής, παρατρεπομένη ἐνίοτε τῆς ὁδοῦ τοῦ ἀληθοῦς χάριν τοῦ ὠραίου. Πειράται πάντοτε νὰ μειδιᾷ, ὅταν δὲ ποτε ἀναγκασθῆ νὰ σακρῦση, ὁμοιάζει τὴν κόρην ἐκείνην τοῦ μύθου, ἧτις ἐδάκρυε μαργαρίτας.

Ἡ δὲ συνένωσις τῆς ποιήσεως καὶ τῆς ἱστορίας ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ ἀνδρὶ, ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ ἔργῳ, ὅσον εἶνε εὐχάριστος διότι ὑπογλυκαίνει μὲν τὴν αὐστηρότητα τῆς ἱστορίας, καθιστᾷ δὲ σπουδαίαν τὴν ποιήσιν, ἄλλο τόσον εἶνε καὶ ἐπισφαλής, διότι κινδυνεύει ἡ μὲν ἱστορία, ὑπερκοσμηθεῖσα ὑπὸ τῶν ποιητικῶν ἀνθέων, νὰ καταστῆ ἀπαραγνώριστος, ἡ δὲ ποιήσις, καταθέσασα τὸν ἐλαφρὸν αὐτῆς πέπλον, νὰ ὑποδυθῆ τὸν βαρὺν μανδύαν τῆς Κλειοῦς. Δυνατὸν νὰ συμβῆ ὥστε ποιητῆς ἱστορῶν ἢ ἱστορικὸς ποιῶν νὰ μὴ εἶνε οὔτε ἱστοριογράφος ἀξιοπίστος οὔτε ποιητῆς θυροσφόρος. Διὰ ταῦτα πρέπει νὰ ἐξετασθῆ τῶν συνενούντων τὰς δύο μούσας ἡ ἱστορικὴ καὶ ἡ ποιητικὴ δύναμις χωριστά. Δὲν εἶνε δὲ σπάνιοι ἄνδρες ποιηταὶ ἀντλήσαντες τὴν ποιητικὴν αὐτῶν ὕλην ἐκ τῆς ἱστορίας ἢ ἱστορικοὶ ποιητικῶς πραγματευθέντες τὸ ὑποκείμενον αὐτῶν.

Τῶν δὲ παρ' ἡμῖν ποιητῶν ἐκεῖνος ὅστις σχεδὸν μόνος ἠσχολήθη περὶ τὴν ἱστορικὴν ἔρυσαν εἶνε ὁ Βαλαωρίτης. Συνέχεται δὲ τοῦτο μετ' αὐτῆς τῆς ὑποθέσεως τῶν ποιήσεων αὐτοῦ καὶ μετὰ τῆς ἐποχῆς, ἧς τὴν ἐξύμνησιν ἀνέλαβε μετ' ἀγάπης, λέγομεν δὲ τοὺς χρόνους τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος καὶ τὴν ἀμέσως αὐτῶν προηγηθεῖσαν περίοδον τῶν μαρτυριῶν.

Ἡ περὶ τὴν ἱστορίαν τῶν χρόνων τούτων ἐνδιατριβὴ τοῦ Βαλαωρίτου ἐξηγεῖται ἐκ τῆς ιδέας ἣν εἶχε σχηματίσει περὶ τοῦ προορισμοῦ τῆς ποιήσεως παρ' ἡμῖν. «Θεμέλιον τῆς νέας ἑλληνικῆς ποιήσεως, ἔγραφεν ἐν τῷ προλόγῳ τῆς «Κυρᾶς Φροσύνης, πρέπει νὰ ᾖναι ἡ πιστὴ ἐξιστόρησις τῶν παθημάτων καὶ τῶν μαρτυριῶν» τοῦ ἔθνους, ἡ διηγετικὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ πρὸς τὸν ζενισμὸν πάλη Ἐντὸς τῶν ὁρίων τούτων πρέπει νὰνιχνεύσωμεν καὶ τὴν ἀληθῆ πηγὴν τῆς ἡμετέρας ποιήσεως, ἧτις πρὶν ἢ μεταβληθῆ εἰς λυρικὴν ἢ δραματικὴν, ὀφείλει νὰ λάβῃ ἡρωϊκὴν, τουτέστιν ἐπικὴν μορφήν· ἀλέγων δὲ ἐπικὴν, ἐννοῶ τὴν ποιήσιν, ἧτις ἀνε-

»ξαρτήτως ιδιαίτερων τινῶν κανόνων στηρί-
 »ζεται κυρίως εἰς τὴν ἱστορίαν, προτίθεται δὲ
 »σκοπὸν αὐτῆς τὴν ἐξύμνησιν σημαντικοῦ τινος
 »γεγονότος ἀναγομένου εἰς ἡρωϊκοὺς χρόνους,
 »μυστηριωδῶς περικεκαλυμμένους ὑπὸ τῆς νε-
 »φελώδους παραδόσεως καὶ τῆς ἀμυδρᾶς ἀπο-
 »μνημονεύσεως τῶν χρονολογῶν καὶ τῶν γε-
 »ρόντων».

Εἰς τὴν αὐτὴν δὲ θεωρίαν ἐμμένει πιστὸς καὶ
 διτῶ ἔτη βραδύτερον, γράφων ἐν τοῖς Προλεγο-
 μένοις τοῦ Διάκου τὰ ἑξῆς. «Ἡ δημοτικὴ ἑλλη-
 »νικὴ ποίησις, ἐκ τῶν μυθῶν τῆς ἱστορίας ἐκ-
 »περευομένη, κυρίως προτίθεται τὴν ἀκριβῆ ἀφή-
 »γησιν τῶν γεγονότων, περικοσμοῦσα μὲν καὶ
 »χρωματιζοῦσα αὐτὰ ποικιλοτρόπως πρὸς ἐκ-
 »φανεστέραν τοῦ θέματος διατρένωσιν, ἀλλ' οὔτε
 »τὴν παραμόρφωσιν τῆς ἀληθείας ἀνέχεται οὔτε
 »τὴν ἀποσιώπησιν, ὅταν δι' αὐτῶν καταστρέ-
 »φονται αἱ βάσεις ἐφ' ὧν ἐνεύρονται οἱ ἰδανι-
 »κοὶ αὐτῆς πύργοι. . . . Ἱστορία λοιπὸν του-
 »τέστιν ἀλήθεια εἶναι ἡ κυριώτερα βάσις τῆς
 »ἔθνικῆς ποιήσεως καὶ ὀδυνηρὸν καὶ ἀξιοδάκρυ-
 »τον εἶναι ὁσάκις ἐκ τῶν περιστάσεων τῆς ἐπο-
 »χῆς ἢ τῆς ὀλιγορίας τῶν χρονολογῶν τινὰ
 »ἐκ τῶν σημαντικωτέρων γεγονότων ἐκτίθενται
 »ἀνακριβῶς καὶ συγκεχυμένως.»

Ἐπὶ τῶν βάσεων τούτων ἐστήριξεν ὁ Βαλαω-
 ρίτης τὴν πολυετῆ πνευματικὴν αὐτοῦ ἐργασίαν.
 Ἐν ἐκάστῳ τῶν ἔργων αὐτοῦ ἐναγκαλιζέται ἡ
 ποίησις τὴν ἱστορίαν, ὡς πλάτανον γηραιὰν κισ-
 σὸς ἀειθαλῆς. Τὸ δὲ τοπεῖον ἐνθα μάλιστα βλα-
 στάνει τὸ γραφικὸν τοῦτο σύμπλεγμα εἶνε ἡ
 προσφιλεῖς γῆ τῆς Ἡπείρου.

«Ἐπειδὴ ἡ Ἡπειρος, ἔγραφε προοιμιαζόμε-
 »νος ἐν τῇ Κυρᾷ Φροσύνη, εἶτε ἔνεκεν τῆς γεω-
 »γραφικῆς αὐτῆς θέσεως εἶτε ἔνεκεν τῆς φύσεως
 »τῶν τέκνων αὐτῆς, ὑπῆρξεν ἡ ἀκρόπολις, τὸ
 »ἱερόν βῆμα, ἐνθα ὁ νέος Ἕλληνας ἠδυνήθη νὰ
 »προφυλάξῃ ὡς ἄρτον προθέσεως τὴν ἰδέαν τῆς
 »καταγωγῆς αὐτοῦ καὶ τὰς ἐλπίδας τοῦ μέλ-
 »λοντος, τὸ κατ' ἐμὲ ἔκρινα εὐλογον πρὸς τὸ
 »παρὸν ἐκεῖ νὰ ἀνασκάψω πρὸς ἀνεύρεσιν νέων
 »ποιητικῶν ἐμπνεύσεων καὶ θέματος περιέχον-
 »τος στοιχεῖα ἱκανὰ πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ
 »ὃν προεθέμην.»

»Ἴσως με ἔλκουσι πρὸς τὴν Ἡπειρον τὰ
 »ὄστα τῶν προγόνων, ἴσως συνείθισα ἐκ νεαρᾶς
 »μου ἡλικίας νὰ βλέπω ὑψούμενον ἐνώπιόν μου
 »τὸν γηραιὸν Πίνδον ὡς προσφιλεῖ σκιὰν τείνου-
 »σαν πρὸς ἐμὲ τὴν χεῖρα' ἀλλὰ δὲν δύναμαι νὰ
 »ἀρνηθῶ ὅτι, καὶ ἂν εἰς μόνος παλμὸς ἀπομείνῃ
 »ἐν τῇ καρδίᾳ μου, θέλω ἀφιερῶσθαι αὐτὸν εἰς
 »τὴν Ἡπειρον.»

Οἱ λόγοι οὗτοι ἐξηγοῦσιν ἐπαρκῶς τὴν ἐν τῷ
 νῷ καὶ τῇ καρδίᾳ τοῦ Βαλαωρίτου γεννηθεῖσαν
 διπλῆν ἀνάγκην τοῦ νὰ ἐξιστορήσῃ ἅμα καὶ
 ἐξυμνήσῃ τοὺς ἄθλους τῶν προδρόμων τῆς ἐπα-

ναστάσεως ἡρώων, γινόμενος ὁ ἱστοριογράφος αὐ-
 τῶν ἅμα καὶ ὁ ὑμνωδός.

Ἀπὸ τῆς Λευκάδος ἐβλέπε τὴν Ἀκαρνανίαν
 καὶ Ἡπειρον, ὧν τὰ ὄρη ὑπῆρξαν τὸ κρησφύ-
 γητον τῶν ἀρματωλῶν ἐν Λευκάδι, ἧτις ἀπο-
 τελεῖ οἰονεὶ φυσικὴν τινα συνέχειαν τῆς ἡπει-
 ρωτικῆς ἐκείνης γῆς καὶ ἧτις ὑπῆρξε τὸ τελευ-
 ταῖον τῶν ἀγωνιστῶν ἐκείνων χαράκιμα, διε-
 τηρεῖτο ζωηρὰ ἡ ἀνάμνησις τῶν ἡρωϊκῶν ἄθλων.
 Ἐν Λευκάδι, ἐνθα πολλάκις κατέφευγον οἱ ἀρ-
 ματωλοὶ, διετηροῦντο ἐν τῷ ἀργεῖῳ πολλὰ ἄξια
 λόγου ἔγγραφα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, παρορμῶντα
 εἰς μελέτας ἱστορικές. Οὕτως ἡ φαντασία ὑπε-
 δαύλιζε τὴν μελέτην, ἡ δὲ ἱστορικὴ ἀναδίφησις
 ἔδιδεν ὑπόστασιν καὶ ζωὴν εἰς τὰ πλάσματα
 τῆς θερμῆς τοῦ ποιητοῦ φαντασίας. Ἡ ἀλλη-
 λεπιδρασις οὐδαμοῦ ἠδύνατο νὰ εἶνε ζωηροτέρα
 οὐδαμοῦ μᾶλλον ἢ ἐν Λευκάδι ἠδύνατο νὰ ἀνα-
 θάλῃ ὁ διφυῆς βλαστὸς τῆς ἱστορικῆς καὶ ποιη-
 τικῆς ἅμα ἐξυμνήσεως τῶν προεορτίων τοῦ ἱεροῦ
 ἄγωνος.

Ὁ Βαλαωρίτης, τυχὼν ἐν τῇ εὐφύρῳ ἐκείνῃ
 πρὸς τὴν ἔθνικὴν ἱστοριογραφίαν γῆ, δὲν ἠμέ-
 λησε τοῦ χρέους αὐτοῦ. Γόνος ὢν οἴκου ἀρμα-
 τωλικοῦ ἠσθάνετο ἰδιαίτερον τινὰ ἀγάπην πρὸς
 τὰς περιπετείας τῶν ἡρακλείων ἄθλων τῶν προ-
 δρόμων τοῦ ἱεροῦ ἄγωνος· τὴν δὲ ζωηρὰν αὐτοῦ
 φαντασίαν ὑπεδάμασέ πως ἡ παντοειδῆς αὐτοῦ
 παιδεία καὶ ὁ πρὸς τὴν ἱστορίαν ἔρωσ οὕτως
 ὥστε δὲν περιορίσθη εἰς μόνην τὴν ποιητικὴν
 παράστασιν τῶν χρόνων ἐκείνων, ἀλλὰ μετὰ με-
 γάλῃς ἐπιμονῆς ἀπεπειράθη νὰ στηρίξῃ τὴν ποί-
 ησιν αὐτοῦ εἰς τὸ στερεὸν ὑπόβαθρον τῆς ἱστο-
 ρίας.

Καὶ δὴ ὑπεβλήθη ὁ Βαλαωρίτης εἰς πάντας
 τοὺς ἀγῶνας τοῦ ἐπιστήμονος ἱστορικοῦ, οὐδα-
 μῶς ὀκνήσας πρὸς τὸ ἐπίπνον ἔργον τῆς ἐξε-
 ρευθῆσεως ἐποχῆς σκοτεινῆς καὶ μόλις ἀσαφῶς
 γνωστῆς. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ διπλῇ ἐνεργείᾳ τοῦ
 ἱστορικοῦ του σταδίου ὡς ἱστοριοδίφης τε καὶ
 ἱστοριογράφου ἀντελήφθη τοῦ ἔργου του ποιη-
 τικῶς. Καὶ ἀναδιφῶν καὶ ἱστοριογραφῶν μετὰ
 προτιμῆσεως ἠσχολήθη περὶ τὴν ἀναπαράστασιν
 προσώπων μᾶλλον ἢ γεγονότων, καὶ δὴ τοιού-
 των ἐν οἷς ἐμφαίνεται ἰδιάζων τις τύπος, ἐν οἷς
 ἀπεικονίζεται ἰδιαίτερός τις χαρακτήρ. Ἔχει
 δὲ καὶ τὴν δύναμιν ὁ Βαλαωρίτης νὰ παριστάνῃ
 ζωηρότατα τοὺς ὑπ' αὐτοῦ ἐκλεχθέντας ἄνδρας
 καὶ διὰ τῆς γραφίδος αὐτοῦ νὰ ἐμποιῇ αὐτοῖς
 οἰονεὶ τὴν καθαρότητα τῶν γραμμῶν ἀπτικῶν
 ἀναγλύφου. Οἱ ἄνδρες ὧν ἐπελάβετο ἡ γραφίς ἢ
 ἡ μοῦσα τοῦ Ἀριστοτέλους βαίνουσιν ὑψοῦ οἰο-
 νεὶ εὐγλυπτοὶ ἀνδριάντες ἐπὶ βάθρων εὐσχῆμων.
 Δυνάμεθα δὲ νὰ εἴπωμεν ὅτι αἱ σελίδες ἐκείναι
 τῶν σημειώσεων τῆς Φροσύνης καὶ τοῦ Διάκου
 ἐνθα ἐξιστοροῦνται οἱ ἄθλοι καὶ περιγράφεται ὁ
 χαρακτήρ τῶν κυριωτάτων πρὸ τῆς ἐπαναστά-

σεως ἀρματωλῶν¹, ἀποτελοῦσιν ἡρῶν καλλι-
μάρμαρον, εὐλαβῶς ἀνεγερθὲν ὑπὸ λογάδος ἑλλη-
νικῆς διανοίας. Ἐκ δὲ τῆς ζωηρᾶς καὶ εἰκονικῆς
παραστάσεως τῶν καθ' ἑκάστου ἡρώων προέρ-
χεται παρὰ τῷ Βαλαωρίτῃ, ὡς εἰκόσ, καὶ ἡ ἰσχυ-
ρὰ ἐκείνη ἀντίθεσις καὶ σύγκρουσις χαρακτῆρων
ἀντιμαχομένων οἷαν εὐρίσκομεν ἑκασταχοῦ ἐν
τοῖς ἔργοις του. Ἄλλ' οἱ δύο οὗτοι ἰδιάζοντες
τύποι τῆς ἱστορικῆς ἐρεῦνης καὶ ἱστοριογραφίας
τοῦ Βαλαωρίτου, ἀφ' ἐνὸς μὲν ἡ ἀκριβῆς καὶ δια-
κριτικὴ παράστασις τῶν ἀνδρῶν, ἀφ' ἐτέρου δὲ
ἡ σύγκρουσις τῶν ἀντιμαχομένων χαρακτῆρων,
εἶνε ἐξαιρέτως ποιητικαὶ ἀρεταί, καὶ διὰ τοῦτο
εἶπον ἀνωτέρω ὅτι ποιητικῶς ἀντελήφθη τοῦ
ἱστορικοῦ του ἔργου ὁ Βαλαωρίτης.

Ἐπιλαβόμενος δ' ἐρευνῶν ἱστορικῶν περὶ ἐπο-
χῆς ἀτελέστατα γνωστῆς καὶ ἀσαφοῦς, ὁποίας
τινάς εἶχε πηγὰς; Ἱστορικός τις ἐξ ἐπαγγέλ-
ματος δὲν θὰ ἐπεχειρεῖ εἰς τὸ ἔργον ἄλλως ἢ ὡς
ἔπραξεν ὁ ἡμέτερος ποιητής. Τὸ χάος ἐκεῖνο
τεσσάρων εἰδῶν πηγαὶ ἠδύνατο νὰ διαφωτίσω-
σι. Πρῶτον μὲν ἡ στοματικὴ παράδοσις, μά-
λιστα ἐν αὐτοῖς τοῖς τόποις ἔνθα διεδραματί-
σθησαν τὰ γεγονότα, ὧν ἐπρόκειτο ἡ ἐξερεύνη-
σις, ἢ ἔνθα ἔζησαν οἱ ἥρωες τῶν ἱστορηθησομέ-
νων πράξεων ἢ ἐκγονοὶ αὐτῶν. Δεύτερον δὲ ἡ
εἰς τὰς ἀρματωλικὰς πράξεις ἀναφερομένη δη-
μῶδης ποίησις, πλούσιον γέννημα τοῦ εὐφαντά-
στου ἑλληνικοῦ λαοῦ. Τρίτον δὲ ἡ ἐξιστῶρισις
τῶν γεγονότων παρ' ἐγγυρίων χρονογράφων καὶ
ἱστορικῶν ἢ τὰ ὑπομνήματα ἀλλογενῶν περιη-
γητῶν. Ἄλλὰ πᾶσαι αὐταὶ αἱ πηγαὶ ἐνεῖχόν τι
τὸ ἐπισφαλὲς καὶ ἀβέβαιον. Ἡ μὲν φαντασία τοῦ
λαοῦ ὑπερμεγεθύνει τὰ γεγονότα, ἡ δὲ προφο-
ρικὴ παράδοσις εἶνε ἀσταθῆς, συχνὰ ὑποθω-
πεύουσα τὰς πράξεις καὶ δεκαζομένη ὑπὸ προ-
σωπικῶν συμπαιθειῶν, ἡ δὲ παρὰ ὁμοφύλων τε
καὶ ἀλλογενῶν ἐτοιμὴ ἤδη ἐξιστῶρισις τῶν
πραγμάτων ὑπόκειται πολλάκις καὶ αὕτη εἰς
παντοίας παρενοήσεις καὶ παραμορφώσεις τῆς
ἀληθείας, ἐφ' ὅσον δὲν στηρίζεται εἰς τὸ τέταρ-
τον εἶδος πηγῶν, τῶν ἀσφαλεστάτων καὶ βε-
βαιωτάτων. Εἶνε δ' αὐταὶ αἱ ἐγγραφὰι μαρτυ-
ρῖαι, τὰ ἐν ἀρχείοις φυλασσόμενα ἐπίσημα δη-
μόσια καὶ ἰδιωτικὰ ἐγγραφα, καὶ ταῦτα οὐχὶ
παραλαμβάνόμενα ἀνεξελέγκτως, ἀλλὰ δοκιμα-
ζόμενα καὶ χρησιμοποιούμενα συνωδᾶ πρὸς τοὺς
κανόνας τῆς ἱστορικῆς κριτικῆς. Χαίρομεν δὲ
ὅτι ἡ θερμὴ διάνοια τοῦ Βαλαωρίτου πρὸς οὐ-
δένα τῶν δρόμων τούτων ἀπώκνησε, καὶ ὅτι δὲν
ἠχθέσθη τὸ πονηρὸν καὶ πολλάκις ἐπαχθὲς ἔρ-
γον τῆς ἀκριβοῦς ἱστορικῆς ἀναδιφήσεως. Αὕτη
μόνη ἠδύνατο νὰ παράσχη εἰς τὰ ἔργα αὐτοῦ
τὸν χρωματισμὸν ἐκεῖνον τῆς ἀκριβείας, τὴν
ποίησιν ἐκεῖνην τῆς ἀληθείας ἐφ' ἣ διαπρέπου-

σιν ἐξόχως. Ἀπεδείχθη δ' ἐπιφανῶς διὰ τῶν
ἔργων τοῦ Βαλαωρίτου, ὅτι καὶ αὕτη ἡ ἐπίμο-
χος ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις καὶ τοῖς ἀρχείοις ἀνα-
στροφῇ, ἥτις παρ' ἡμῖν οὐδ' αὐτοῦ τοῦ ἱστοριο-
γράφου ἐθεωρήθη πάντοτε πρὸς ἀπαραίτητον,
δύναται νὰ ποβῆ χάριςσα ἐνασχόλησις καὶ αὐ-
τοῦ τοῦ μεγαλεπήδου ποιητοῦ.

Ἴνα συλλέξῃ τὴν ἱστορικὴν αὐτοῦ ὕλην ὁ Βα-
λαωρίτης δὲν περιορίσθη εἰς τὴν ἀπλῆν μελέ-
την τῶν περὶ τῆς ἐπαναστάσεως ἱστορικῶν ἔρ-
γων τοῦ Τρικούπη, Φιλήμονος, Περραιβοῦ καὶ
Σπηλιάδου, οὔτε εἰς τὴν ἐπιμελῆ ἀνάγνωσιν
τοῦ Rouqueville καὶ ἄλλων ἀλλογενῶν, οὐδ' εἰς
μόνην τὴν συλλογὴν παντοίων δημοτικῶν κλε-
φτικῶν ἀσμάτων. Ἡ Λευκάς, ἥτις εἶχεν ὑπάρ-
ξει τὸ τελευταῖον προπύργιον τῶν ἀρματωλῶν
καὶ ἔνθα ἐσώζοντο πλεῖστα αὐτῶν ἀναμνήσεις,
ἡ γείτων Ἀκαρνανία, ἥς ἕκαστος δριμύς ἔσω-
ζεν ἔτι τὰ ἴχνη τῆς διαβάσεως αὐτῶν, παρεῖ-
χεν αὐτῷ πλείστας ἀφορμὰς πρὸς συναγωγὴν
εἰδήσεων περὶ τῶν ὠραίων ἐκεῖνων χρόνων. Ἄο-
κνος ἐπὶ ἔτη πολλὰ εἰσῆρχετο πανταχοῦ ἔνθα
ἠδύνατο νὰ μάθῃ τι περὶ τῆς ἀγαπητῆς αὐτῷ
ἐποχῆς, ἠκροᾶτο παντὸς γέροντος ὅστις ἐφεύ-
λαπτεν ἐν τῇ μνήμῃ ἄθλον τινὰ τῶν ἡρώων,
ἔσπευδεν ἀπανταχοσε ἔνθα ἤλιπιζε νὰ ἴδῃ ἐν ὄ-
πλον, νὰ θαυμάσῃ ἐν κειμήλιον τῆς μακραίωνος
ἐκείνης ἱεράς λειτουργίας τοῦ ἔθνους· ἠγάπησε
τέλος θερμώτατα καὶ αὐτὰς ἀκόμη τὰς λέξεις
τοῦ λαοῦ, ὅσαι εἰς τὰ ὄρα του προσήρχοντο ὡσεὶ
μυστηριώδεις ἀποκαλύψεις τοῦ παρελθόντος.
Ποιητικώτατα περιγράφει τὴν περίστασιν, καθ'
ἣν, τὸν χειμῶνα τοῦ 1865, ἀναπαυόμενος ἐν
Ἀκαρνανίᾳ λυμαινομένη ὑπὸ τῆς ληστείας, ἐκ
μακρᾶς κυνηγεσίας μετὰ φίλων θαρραλέων ἐν-
τὸς πενιχρᾶς καλύβης ἠκροάσατο ἐκεῖ, ὑπὸ τὰς
ἀκτινοβολήσεις τοῦ σπινθηρακίζοντος πυρὸς καὶ
παρὰ τὰ λείψανα τοῦ καταβρωθέντος ἀμνοῦ,
τῶν περὶ τοῦ ἀρματωλοῦ Ἀμπελογιάννη φημη-
γοριῶν (légendes) τοῦ ἀκαρνανικοῦ λαοῦ¹. Τὴν
αὐτὴν δ' ἐπιμονὴν ἐπεδείξατο καὶ ἐν τῇ ἐξερευ-
νήσει τοῦ ἐν Λευκάδι ἀρχείου.

Οὐδεμίαν ἴσως χώρα τῆς Εὐρώπης ἔχει ὅσην ἡ
Ἑλλάς ἀτυχίαν περὶ τὰρχεῖα. Ἄν ἀληθεύει τὸ
ἐπ' ἐσχάτων ῥηθὲν ὑπὸ Γερμανοῦ ἱστορικοῦ, ὅτι
ἔθνος στερούμενον ἀρχείων στερεῖται ἱστορίας,
εὐρισκόμεθα ἡμεῖς εἶπερ τι καὶ ἄλλο ἔθνος οἱ
περὶ τοῦτο δυστυχέστατοι. Τὰς πολλὰς αἰτίας
τῆς ἐλλείψεως ταύτης περὶ τὴν ἀποκατάστασιν
τῶν ἀρχείων παρ' ἡμῖν προτίθεται νὰ ἐξετάσω
ἀλλαγῶν διὰ μακρῶν, ἐνταῦθα δὲ μόνον ἄς ση-
μειώσω μετ' ἄλλους τὴν ἀσύγνωστον ἀκηδῖαν
ἀρχόντων τε καὶ ἰδιωτῶν περὶ τὴν συλλογὴν
τῶν εἰς τὴν πάτριον ἱστορίαν ἀναφερομένων ἐγ-
γράφων καὶ τὴν περιποίησιν τῶν σωζομένων
τουλάχιστον ἀξιολόγων ἀρχείων τῆς Ἑπτανή-

1. Διὰ κοινὸν σημ. ἐν σελ. 187 κ. ε.

1. Ἰδὲ ἰδίως Κυρᾶς Φροσύνης ἐκδ. 6' σελ. 146-169 καὶ Διὰ κοινὸν σελ. 162-216.

σου. Ἐν τούτοις ἀξίαν μνήμης θέσιν κατέχει καὶ τὸ ἀρχεῖον τῆς Λευκάδος, χαίρομεν δὲ ὅτι οὐκ ὀλίγον ἐν αὐτῷ ἐμελέτησεν ὁ Βαλαωρίτης τὴν ἱστορίαν τῶν ἀρματωλῶν, ἐκδοὺς ἐξ αὐτοῦ ἔγγραφα σπουδαῖα ἐν τῇ Κυρᾷ Φροσύνη¹ καὶ τῷ Διάκῳ².

Τοιοῦτος ὁ τρόπος τῆς ἱστορικῆς ἐργασίας τοῦ Βαλαωρίτου. Τὰ δὲ πορίσματα τῶν τοιούτων αὐτοῦ μελετῶν ἐξέθηκεν ἐν ταῖς προεισαγωγαῖς καὶ ταῖς σημειώσεσι τῶν ποιήσεων αὐτοῦ. Ἐμπνευσθεὶς δὲ ὑπὸ τῆς αἴγλης τῶν λαμπρῶν ἐκείνων ἡμερῶν καὶ ἱστορικῶς παρασκευασθεὶς πρὸς τὴν ποιητικὴν αὐτῶν ἐπεξεργασίαν, ποίαν στάσιν ἔλαβεν ὡς ποιητὴς ἀπέναντι τῆς ἱστορίας; Ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν, ἀναγκαίαν ἐθεώρει τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν· «ἡ ἱστορικὴ παράδοσις ὑπῆρχεν ἢ πυξίς ἢ ὁδηγοῦσα αὐτὸν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους». Ἄλλ' ἡ τήρησις τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας δὲν ἦτο πάντοτε δυνατὴ, ἠναγκάζετο δὲ ποτε ὁ ποιητὴς νὰ ποστατήσῃ αὐτῆς. Ἀλλὰ τοὺς μὲν ἀναχρονισμοὺς ἀπέφευγεν ὡς τὸ δυνατόν, ἐλαχίστην μόνον αὐτῶν ποιούμενος χρῆσιν ὅτε ἦτο ἀνάγκη «νὰ μὴ παραλείψῃ γεγονότα δυνάμενα καὶ ἀκτίνα φωτὸς νὰ ἐπιπέμψωσιν εἰς τὴν ζοφώδη ἐκείνην ἐποχὴν.» Ὅπόσον δ' ἐπεζήτει τὸν συμβιβασμὸν τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας πρὸς τὰς ἐμπνεύσεις τὰς ποιητικὰς δεικνύει μάλιστα ὁ ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ Διακού γινόμενος μακρὸς λόγος περὶ τῆς ἡμέρας τοῦ θανάτου τοῦ ἥρωος. Ἐκ παραδόσεως καὶ ἄλλων πηγῶν γνωρίσας ὡς τοιαύτην ἡμέραν τὴν 14 Ἀπριλίου καὶ ἐπὶ ταύτης τῆς βάσεως ἐρειδόμενος εἶχε συνδυάσει τὸ μαρτύριον τοῦ Διακού πρὸς ἄλλα σύγχρονα δυστυχήματα, καὶ δὴ μάλιστα πρὸς τὴν ἀπαγχόνησιν τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου. Ἀλλὰ κατόπιν πεισθεὶς περὶ τῆς ἀκριβεστεράς χρονολογίας τῆς 23 Ἀπριλίου, ζητεῖ ὅπως δῆποτε νὰ συμβιβάσῃ τὴν ποιητικὴν ἐμπνευσίαν μετὰ τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας «πιστεύσας θεμιτὸν νὰ συμπεριλάβῃ ἐν τῷ ᾄσματι ἐκείνῳ καὶ τὸν θάνατον τοῦ Πατριάρχου καθ' ὅσον πρόκειται περὶ γεγονότος τετελεσμένου μὲν πρὸ δεκατριῶν ἡμερῶν, ἀλλὰ μὴπω συμπληρωμένου.»

Ὅμοιως δὲ προσπαθεῖ νὰ δικαιολογήσῃ καὶ ἄλλας τινὰς ἐνίοτε ἐν τῇ ποιήσει ἱστορικὰς παραβάσεις. Οὕτως ἐπιλαβόμενος, ἔνεκα τῆς ἐμφύτου ἐν αὐτῷ δυνάμειος τῶν ἀντιθέσεων, τοῦ Ὁμῆρ Βριώνη ὡς ἀνταγωνιστοῦ τοῦ Διακού, παριστάνει αὐτὸν καὶ ὡς ἐκ νέου προτείνοντα εἰς τὸν ὄπληρη γόν τῆς Λεσβαθείας τὰς ἀπορρήτους ὁμολογίας ἃς πρότερον εἶχε συνδέσει μετὰ τοῦ Ὀδυσσεῶς. Καὶ ἐν τῇ Κυρᾷ Φροσύνη δὲ ἀποκαθιστᾷ εἰς τὸν θεῖον τῆς νέας Γαβριήλ, τὸν οὐχὶ ἰσχυρῶς βαστάσαντα τὴν ποιμαντορικὴν ῥάβδον, τὸν Ἄρτις Ἰγνάτιον, ἄνδρα γνωστὸν ἐν πάσῃ τῇ ἑλληνικῇ γῇ διὰ τὴν ἀγνότητα τῶν ἡθῶν

1. Ἐκδ. β' σ. 156-165 καὶ 215-232. 2. σ. 205 κ. ε.

καὶ τὴν καρτερίαν, ἣν ἔδειξε διώκων τὴν μεγάλην περὶ ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως ἰδέαν. Ἄλλ' εἰς τὰ τοιαῦτα προβαίνει σπανίως καὶ μετ' ἐπιφυλάξεως, μόνον ὅταν ἐπιβάλλωνται ὑπὸ δεινῆς ποιητικῆς ἀνάγκης.

Τοιαῦται ὑπῆρχαν αἱ ἱστορικαὶ ἐρευναι τοῦ Βαλαωρίτου, τοιαῦτη ἡ ἱστορικὴ αὐτοῦ ἀντίληψις καὶ ἡ πρὸς τὴν ποιήσιν σχέσις αὐτῆς. Ἀσχοληθεὶς περὶ τὴν ἱστορίαν χρόνων ἀδιεξόδων ἠσθάνθη πολλαχῶς τὴν ἀνάγκην τῆς ἐξετάσεως τῶν ἐπιζώντων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης λειψάνων καὶ τῆς ἐξερρυνήσεως τῶν ἀρχείων, ἐκφράζει δὲ πολλάκις τὴν θλιψίην του ὅτι ἡ νέα γενεὰ ἀμελεῖ τῶν τοιούτων ἐρευνῶν. «Δυστυχῶς, λέγει ἐν τῷ παραρτήματι τῆς Κυρᾷ Φροσύνης, δυστυχῶς ἡ ἱστορία τῶν χρόνων ἐκείνων διαμένει εἰς νεῖς σκοτεινὴ καὶ μόνον ἐν παρόδῳ διαμνημονεύονται τὰ τότε γινόμενα. Ἡμεῖς δὲ περιφρονοῦντες τὴν ἀνάγνωσιν τῶν πολλαχῶς διασπαρμένων ἀνεκδότων ἡμῶν χρονικῶν, ὑβρίζομεν τοιουτοτρόπως τὴν μνήμην ἀνδρῶν, οἵτινες, τσαυτὰ ὑπὲρ τοῦ ἔθνους μοχθήσαντες καὶ τσαυτὰ παθόντες, οὐδὲ τὴν ἡμέραν νητύχησαν νὰ ἴδωσι τῆς προσδοκωμένης ἀπολυτρώσεως.» Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ δικαίως ἐπιφωνεῖ· «Πάντα τὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην γινόμενα γινώσκουσιν οἱ ἐπιζήσαντες. Θαυμάζω μόνον πῶς οὐδεὶς μέχρι τοῦδε ἠθέλησε νὰ σχοληθῇ διαφωτιζὼν τὰς ἡμέρας, καθ' ἃς ἐν πάσῃ τῇ Ἡπείρῳ ὡς περ τὶς ὑπόγειος δύναμις ἐφαίνετο ὑποσειοῦσα τὸ κράτος τῶν Ὀθωμανῶν καὶ ἀγγέλλουσα τὴν ὥραν τῆς ἀνεγέρσεως. Μετ' οὐ πολὺ, τουτέστιν ὅταν ὁ λίθος τοῦ τάφου καλύψῃ καὶ τοὺς ὀλίγους ἐκείνους, οἵτινες αὐτόπται τῶν γεγονότων δύνανται εἰσέτι νὰ μαρτυρήσωσιν ἀντὶ ἐπισήμων ἐγγράφων, μετ' οὐ πολὺ, λέγω, πυκνὴ ὀμίχλη θέλει καλύψῃ καὶ ὀνόματα καὶ πράγματα. Κενὸν μέγα θέλει ὑπάρχει ἐν τῇ νεωτέρα ἡμῶν ἱστορία· θέλει ἔλλειπει ὁ πρόλογος ὁ διασαφῶν τὸν κατὰ τὸ 1821 ἐθνικὸν ἀγῶνα. Θέλουσι στερηθῆ μνημοσύνων οἱ καὶ πρότερον παθόντες ὑπὲρ τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος, καθ' ἧς ἐμάχοντο τότε πᾶσαι καὶ ἐπιχθόνιοι καὶ ὑποχθόνιοι δυνάμεις.»

Χαίρομεν εὐρίσκοντες τοὺς ὀρθοὺς τούτους λόγους γεγραμμένους ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ. Πόσον θὰ ἐπεθυμοῦμεν νὰ εἰσδύσῃ ἢ πρὸς τὴν ἐθνικὴν ἱστορίαν ἀγάπη αὐτοῦ καὶ ἡ περὶ αὐτῆς ἐνδελεχῆς μέριμνά του εἰς τὰ σπλάγχχνα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐπ' ἴσης βαθέως ὅσον καὶ ἡ ποιησίς του. Ἄς καταβληθῇ ὑπὸ τῶν ἀρροδιῶν ἡ δέουσα φροντίς περὶ τῶν ἱστορικῶν ἀρχείων τοῦ κράτους, ἃς εἰσαχθῶσιν εἰς τὸ πανεπιστήμιον ἀσκήσεις ἱστορικῆς, ἃς διαδοθῇ ὁ σεβασμὸς πρὸς τὴν περιφρονομένην ἱστορικὴν ἀναδιφῆσιν καὶ ἡ ἀγάπη τῆς ἱστοριογραφίας, καὶ τότε θὰ πει-

σθῶσιν οἱ πολλοὶ ὅτι φυσικώτατον ἦτο ν' ἀγαπήσῃ τὴν ἱστορίαν ἢ ποιητικὴν διάνοια τοῦ Ἀριστοτέλους Βαλαωρίτου, ἐπειδὴ ἡ περὶ τὴν πάτριον ἱστορίαν διατριβὴ μετέχει πολλῶ ποιήσεως, ὡς ἡ ἀκραιφνὴς ποίησις μετέχει πολλῆς ἱστορικῆς ἀληθείας. ΣΠΥΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟΣ.

Ο ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ

ὡς πολιτευόμενος.

Τοῦ Ἀριστοτέλους Βαλαωρίτου ὁ πολιτικὸς βίος εἶναι ἀντίγραφον πιστὸν τοῦ βίου αὐτοῦ, ὡς ποιητοῦ. Μία καὶ μόνη ἰδέα δεσπόζει ἐπὶ τῶν ποιήσεών του, ὁ ὕμνος τῆς πρὸ ἡμῶν αἰῶνος τελεσθείσης μεγάλης ἐπαναστάσεως τοῦ ἑλληνικοῦ γένους καὶ τῶν παρασκευασασῶν αὐτὴν ἐργασιῶν· ἓνα καὶ μόνον διώκουσι σκοπὸν τὰ ποιητικὰ ἔργα του, τὴν ἐξαψιν τοῦ ἐθνικοῦ αἰσθήματος, ὅπως περατωθῇ τὸ τόσῳ ἡρωϊκῶς ἀρξάμενον ἔργον τῆς παλιγγενεσίας. Καὶ ὁ πολιτικὸς βίος αὐτοῦ τὸν αὐτὸν φέρει χαρακτῆρα καὶ τὸν αὐτὸν τύπον.

Ἀπὸ τῆς πρώτης ἐμφανίσεως αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ πολιτικοῦ σταδίου μέχρι τῆς τελευταίας πνοῆς του, ἐπὶ τῆς γραμμῆς αὐτῆς ἀπαρεγκλίτως ἐβάδισεν. Εἰσελθὼν εἰς τὴν Ἴονιον Βουλὴν, ὡς εἰς τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Λευκάδος, συνετάχθη τοῖς ἐπιδιώξασιν τὴν ἀπόσεισιν τῆς ἀγγλικῆς Προστασίας καὶ τὴν μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἔνωσιν τῆς Ἑπτανήσου, πᾶσαν ἄλλην ἀποκρούων πορείαν. Αὐτὸς ὑπῆρξεν ὁ συντάκτης καὶ ὁ εἰσηγητὴς τοῦ ἀπὸ 10 (22) Μαΐου 1862 πρὸς τὸν Λόρδον Ἀρμοστὴν Διαγγέλματος τῆς δωδεκάτης Βουλῆς τῆς Ἑπτανήσου, δι' οὗ οἱ τῶν Ἰονίων Νήσων Ἀντιπρόσωποι μίαν διετύπων ἀπόφασιν τοῦ λαοῦ τῆς Ἑπτανήσου, τὴν ἐθνικὴν ἀποκατάστασιν αὐτοῦ, ἥτοι τὴν μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος ἔνωσιν. Ἡ εὐχὴ αὕτη, τόσῳ σαφῶς καὶ ἐντόνως γενομένη, ἐπραγματώθη, μετὰ τινὰς μῆνας, ὁ δὲ ἀκαμαῖος καὶ ὠραῖος βουλευτὴς τῆς Ἑπτανήσου ἐχαιρέτα, μετὰ τινὰς μῆνας, ὡς γεγονὸς τετελεσμένον, τὴν ἔνωσιν τῆς πατρίδος του μετὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, μετ' ὀλίγον δὲ εἰσῆρχετο, μετ' ὀγδοήκοντα ἄλλων Ἑπτανησίων, εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις συνεδριάζουσαν ἐθνικὴν Συνέλευσιν τοῦ 1862.

Καὶ ἐν τῇ Συνελεύσει ταύτῃ καὶ ἐν ταῖς ἐπομέναις, μέχρι τοῦ 1868, Βουλαῖς, ἡ εὐγλωττος καὶ γλυκεῖα καὶ ἐπαγωγὸς φωνὴ τοῦ ποιητοῦ ῥήτορος τὸ αὐτὸ ἔσχε πάντοτε ἐλατήριον, τὸν αὐτὸν σκοπὸν, τὴν πανελλήνιον ἔνωσιν καὶ τὸν ὕμνον τοῦ ἀγῶνος. Τὴν νέαν Βασιλείαν τοῦ 1862 ἐχαιρέτησεν ἐκθύμως, καὶ μετὰ τῆς πλειονότητος τῶν ἄλλων Ἰονίων Ἀντιπροσώπων, ἐκθύμως ὑπεστήριξε καὶ ἐν αὐταπαρνήσει, δι' οὐδὲν ἄλλο, ἢ διότι ἐδέχθη αὐτήν, ὡς προωρισμένην καὶ ὡς ἀέλλουσαν νὰ συνεχίσῃ τὸ μέγα ἔργον, αὐτὴ γενομένη τὸ κέντρον τῆς ἐθνικῆς ἐνεργείας καὶ

τὴν σημαίαν ἀναπεταννύουσα τῆς πανελληνίου ἐξεγέρσεως. Γνωστὴ δὲ ἡ ῥητορικωτάτη εἰκὼν αὐτοῦ περὶ τῆς Βασιλείας, ἣν ὡς *Πλάτανον* παρίστα, προωρισμένην νὰ καλύψῃ καὶ δροσίση τὰ διεσπαρμένα μέλη τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Κατὰ πόσον ἔκρινεν, ὅτι ἐν τοῖς ἔργοις ἡ εὐχὴ του αὕτη ἐπληρώθη, καὶ κατὰ πόσον οἱ πόθοι του ἐπραγματοποιήθησαν, αὐτὸς μόνος γινώσκει. Ἴσως, ἐν τοῖς ἐγγράφοις, ἅτινα κατέλιπεν, ἀνευρεθῶσιν αἱ περὶ τούτου γνώμαι του, ἐὰν μὴ καὶ που ἀλλαχοῦ εὐρίσκωνται κρίσεις αὐτοῦ ἐπιτόυτων προγενέσεραι. Ἀλλὰ περὶ τούτου ἄλλοτε.

Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1868, ὁ Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης ἀπεχώρησε τοῦ ἐνεργοῦ πολιτικοῦ βίου, συνεπεία ἀτυχοῦς τινος περιστάσεως ἐν τῇ Βουλῇ τοῦ ἔτους ἐκείνου, ἧς ἐγενομένη αὐτόπτης μάρτυς, ὡς συνάδελφος αὐτοῦ, καὶ ἦτις προὔκάλεσε τὴν τυπικὴν ἀποδοκιμασίαν αὐτοῦ ἐκ μέρους τῆς Βουλῆς. Βλέπων τὸν ἀπολυτισμὸν χωροῦντα ἐπὶ τὰ πρόσω καὶ τὴν αὐθαιρεσίαν δεσπόζουσαν, ἐξήφθη, καὶ ἐν στιγμῇ ἐρεθισμοῦ, ἐξ εὐγενοῦς ἀφορμῆς προσελθόντος, ἀπεπειράθη ἐπιθεῖσιν κατὰ συναδέλφου του. Αὐτὸς οὗτος μετὰ τινὰς στιγμὰς μετενόησε, διατὶ νὰ ζητήσῃ ν' ἀντικαταστήσῃ τὸ πανίσχυρον ὄπλον τοῦ λόγου καὶ τῆς καρδίας του, διὰ ταπεινοτέρου. Ἀλλὰ τόσῳ κακὴν ἐνεποίησεν αὐτῷ ἐντύπωσιν ἢ ἐπιβλήθεισά ἐκείνη ἀποδοκιμασία, ὥστε ἔκτοτε δὲν συνήνεσε νὰ δεχθῇ τὴν ἐπιμόνωσιν καὶ ἐπανειλημμένως προσενεχθεῖσαν αὐτῷ ὑποψηφιότητα τοῦ Βουλευτοῦ. Ἄλλως τε καὶ αἱ ἡμέραι, ἃς ἡ Ἑλλάς διῆλθεν ἀπὸ τοῦ 1868 καὶ ἐντεύθεν, δὲν ἦσαν αἱ ἡμέραι, αἵτινες ἠδύνατο νὰ καταστήσῃ προσφιλεῖ καὶ ἐπιζητήσαντο τῷ Ἀριστοτέλει Βαλαωρίτῃ τὸν ἐνεργὸν πολιτικὸν βίον. Αὐτὸς ἐφαντάζετο Ἑλλάδα ἡρωϊκὴν, ῥιπτομένην εἰς ἀπέλπιδα ἀγῶνα, συνεχίζουσαν τὸ ἔργον τοῦ 1821 καὶ τοὺς χρόνους τῶν Κλεφτῶν, καὶ δι' ὀμηρικῶν κατορθωμάτων περατοῦσαν τὴν ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος πάλην· ἀλλ' οἱ καιροὶ οἱ σήμερον τοιαύτην δὲν ἀπεδέχοντο πολιτικὴν, ὁ δ' Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης δὲν ἐμελλε νὰ ἔχη θέσιν ἐν αὐτῇ. Ἦν ὁ ἀνὴρ τῶν μυθικῶν χρόνων, ἡ μέλλοντος λίαν μεμακρυσμένου.

Ἄλλ' ὅμως, ὅτε ἐπίστευεν, ὅτι ἠδύνατο ἢ νὰ ὑπεκκαύσῃ τὸ φρόνημα τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς, ἢ νὰ συντελέσῃ δι' ἀμέσου ἐνεργείας εἰς τὴν πραγμάτων τῶν ἰδεῶν του, ἐξῆλθε τῆς ποιητικῆς σκῆτης καὶ κατήλθεν εἰς τὸ πεδίον τῆς ἐνεργείας.

Τῷ 1871 ἐχαιρέτησεν, εἰς Ἀθήνας μεταβάς, ἐπικροτούσης καὶ θαυμαζούσης τῆς Ἑλλάδος ὄλης, τὰ ἀποκαλυπτήρια τοῦ ἀνδριάντος τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου. Ἐπίστευεν ὁ ποιητὴς, ὅτι ἀπεκαλύπτετο σὺν τούτοις ἐνώπιον αὐτοῦ καὶ τῆς Ἑλλάδος ἡ ἐποχὴ, ἣν ὠνειρεύετο. Τὰ δάκρυα τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ἅτινα ὕγραναν τοὺς